

Din ve İnsan Dergisi

مجلة الدين والإنسان - Journal of Religion and Human

ISSN: 2980-1117

Cilt: 3
Volume / المجلد: 3

Sayı: 6
Issue / العدد: 6

Aralık 2023
December / كانون الأول 2023

Dr. İbrahim KURT
Diyanet İşleri Başkanlığı-Vaiz
ank_ibrahimkurt@hotmail.com
 ORCID: 0000-0001-6829-8841

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DİNİ
YÜKSEK İHTİSAS EĞİTİMİ

PRESIDENCY OF RELIGIOUS AFFAIRS
RELIGIOUS HIGHER SPECIALIZATION
EDUCATION

Atıf: Kurt, İ. (2023). Diyanet işleri başkanlığı dini yüksek ihtisas eğitimi. *Din ve İnsan Dergisi*, 3 (6), 111-129.

Makale Türü / Article Information: Araştırma Makalesi / Research Article

Yükleme Tarihi / Received Date: 09.10.2023
Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.12.2023
Yayımlanma Tarihi / Published Date: Aralık 2023
İlk-Son Sayfa / First-Last Page: 111-129

İntihal

Plagiarism / انتحال

Bu makale intihal programında taranmıştır.
This article was checked in the plagiarism program.
تم مسح هذه المقالة في برنامج الانتحال

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

Research and Publication Ethics were complied with in the published articles; International standards published by COPE (Committee on Publication Ethics) for Editors and Authors have been taken into account.

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DİNİ YÜKSEK İHTİSAS EĞİTİMİ*

PRESIDENCY OF RELIGIOUS AFFAIRS RELIGIOUS HIGHER SPECIALIZATION EDUCATION

Özet

DİB, toplumu dinî konularda aydınlatma, rehberlikte bulunma konusunda personelinin niteliklerini artırmak ve onları yeni görevlere hazırlamak amacıyla farklı konu ve programlarla hizmet içi eğitim kursları düzenlemektedir. 6 ay ile 3 yıl arasında süren hizmet içi eğitimlerle başta imam, müezzin, Kur'an kursu öğreticisi olmak üzere vaiz, müftü vb. kadrolar da yetiştirilmektedir. Bu kurslar arasında uzmanlık eğitimi olarak da nitelendirilen eğitimlerden biri de hizmet içi eğitim dini yüksek ihtisas kurslarıdır. Bugün itibarıyla 12 ilde faaliyet gösteren İhtisas merkezleri, yarım asırdan bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı'nın üst düzey personelini yetiştirmektedir.

Programın amacında her ne kadar vaiz ve müftülerin yetiştirilmesi ön planda olsa da Başkanlık merkez teşkilatı ve üniversitelerin özellikle temel İslam bilimleri alanlarında görev yapan öğretim üyelerinin eğitim durumları incelendiğinde, bu kadrolarda görev yapanların önemli çoğunluğunun İhtisas mezunu olduğu karşımıza çıkabilmektedir. İhtisas merkezleri gelenekten edindiği tecrübe birikimle kursiyeri, Arapça, Temel İslami ilimler, İslam Düşüncesi ve Din Hizmetleri uygulamaları alanlarında yetiştirmektedir. Programın temel amacı, Başkanlık teşkilatında çalışacak müftü, vaiz, eğitim görevlisi vb. üst görevlerde çalışacak personeli ileri görevlere hazırlamak, personelin dinî kaynaklara doğrudan ulaşabilmelerini sağlamak, dinî konularda toplumun ihtiyaç duyduğu müteahhas elemanları yetiştirmek ve personeli Arapça ve temel İslami ilimler alanında yetkin kılmak olarak ifade edilebilir. İhtisas eğitiminin tarihsel süreçteki kaynağı ve gerekçelerinin ifade edilmesinin amaçlandığı bu çalışma nitel desene göre yapılandırılmış, veri elde etme aracı olarak ise doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler eğitimin tarihsel süreçteki kaynağı, medrese eğitimi ve ihtisas eğitimi gerekliliği açısından değerlendirilmiştir. İhtisas eğitimi ile ilgili literatür incelendiğinde toplam 11 lisansüstü çalışma ve 10'a yakın araştırma makalesinin bulunduğu görülmektedir.

Bu çalışmalarda genel itibarıyla eğitim süreci, programın değerlendirilmesi, kursiyerlerin dini tutum ve dindarlık düzeyleri, felsefe ve din bilimlerine yönelik tutumları, Avrupa Birliği üyelik sürecinde kursiyerlerin görüş ve önerileri konu alınmıştır. Bununla birlikte klasik bir görünüm arz eden ihtisas eğitiminin tarihsel süreçteki kaynağı ve eğitimin gerekçelerine değinilen herhangi bir çalışmaya tarafımızca rastlanılmamıştır. Buradan hareketle araştırmamızın, ihtisas eğitimi ile ilgili çalışma yürütecek olanlara ve kurumun tanıtılmasına katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diyanet İşleri Başkanlığı, Dini Yüksek İhtisas Eğitimi, Medrese.

Abstract

The Presidency of Religious Affairs organizes in-service training courses with different topics and programs in order to increase the qualifications of its personnel for enlightening society about religion and to prepare them for new duties. In these courses, with in-service training lasting between 6 months and 3 years, students can become Imam-Hatip, Muezzin-Kayyim, Quran Course Instructor, Preacher, Mufti, etc. Staff are also trained. Among these courses, one of the trainings that are also described as specialization training is in-service training in religious higher specialization courses. As of today, specialized centers operating in 12 provinces have been training senior personnel of the Presidency of Religious Affairs for half a century.

Although the aim of the program is to train preachers and muftis, when the educational background of the faculty members working in the central organization of the Presidency and universities, especially in the fields of basic Islamic sciences, is examined, we can see that the majority of those working in these positions are specialization graduates. When evaluated in this way, the specialized centers train trainees in the fields of Arabic, basic Islamic sciences, Islamic thought and religious services practices in order to provide qualified religious services to society within the framework of the experience gained from tradition and the meaning and value of the day. The main purpose of the program is to train muftis, preachers, education officers, etc. to work in the Presidency's organization. It can be expressed as preparing the personnel who will work in senior positions for advanced positions, ensuring that the personnel have direct access to religious resources, training the expert personnel needed by society in religious matters, and making the personnel competent in the fields of Arabic and basic Islamic sciences. In-service training activities at the Presidency are carried out within the General Directorate of Educational Services until 2022 and within the Religious Academy since 2022, in accordance with the DIB in-service training regulations.

* Bu çalışma, tarafımızca 09.10.2023 tarihinde tamamlanan "Dini Yüksek İhtisas Eğitiminin Müftü-Vaiz Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

These trainings, planned according to needs, are carried out within a certain program. In this context, the purpose, target, credits, weekly plan, topics, and implementation principles of each program are specified by the presidency. When the relevant literature is examined, it can be seen that nine master's degree and one doctoral-level study has been carried out on religious higher specialization education since its establishment; six of these studies are related to the Sociology and Psychology of Religion, and four studies are about the general introduction of the specialization education and program in the field of Religious Education. It is seen that it is evaluated in general terms by trainees and training staff. In these studies, it is seen that there is no evaluation of the historical process or source of specialization education. Based on this, the main purpose of the research is to express the historical resources of such an important educational institution. In the study, what is meant by the sources of education is madrasah education, where higher religious education is provided, and the historical process of these educational institutions until today is mentioned. As a result, the study aims to express the historical mission of the DIB Specialization Education.

Keywords: Presidency of Religious Affairs, Religious Higher Specialization Education, madrasah.

Giriş

Toplumun din konusunda aydınlatmakla görevli DİB, din hizmetlerini yürüten personeline yönelik hizmet içi eğitim kursları düzenlemektedir. Başkanlık teşkilatında görev yapan/yapacak nitelikli elemanları yetiştirmek amacıyla yürütülen eğitim-öğretim faaliyetlerinden biri de bugün itibarıyla sayıları 12'yi bulan Diyanet Akademisi Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Dini Yüksek İhtisas Eğitim merkezlerindeki "ihtisas eğitimi" olarak bilinen hizmet içi eğitim kurslarıdır. Günümüz Türkiye'sinde dinî ilimlerin ihya ve inşa mekânları olma potansiyelini barındıran bu merkezler, kurulduğu günden bu yana DİB'in kendi personelini kalifiye ettiği en önemli eğitim kurumu olmuştur. Programın temel amacı, Başkanlık teşkilatında çalışacak müftü, vaiz, eğitim görevlisi vb. üst görevlerde çalışacak personeli ileri görevlere hazırlamak, personelin dinî kaynaklara doğrudan ulaşabilmelerini sağlamak, dinî konularda toplumun ihtiyaç duyduğu mütehassis elemanları yetiştirmek ve personeli Arapça ve temel İslamî ilimler alanında yetkin kılmak olarak ifade edilebilir. Yarım asırlık tecrübesiyle Dini Yüksek İhtisas merkezleri, DİB'in ihtiyaç duyduğu kalifiye personeli yetiştiren bir eğitim kurumu olmasının yanında geçmişi, günü ve geleceği değerlendirebilen "âlim yetiştirme projesi" olarak da anılagelmıştır. (Güven, 2019, s. 218) Bugün İhtisas merkezlerinin âlim yetiştirme projesi olarak isimlendirilmesinde, geçmişten bu yana ilim ve ulemaya duyulan muhabbetin etkili olduğu söylenebilir.

DİB'in üst düzey personelinin yetiştirildiği dini yüksek ihtisas merkezlerinin yüklendiği misyon ve vizyonu anlayabilmek için tarihsel süreçte bu eğitimin kaynağını oluşturan uygulamalara bakılması gerekir. Bundan maksat, İslam toplumunun tarihsel süreçte ihtiyaç duyduğu ilim ve yönetici sınıflarının yetiştirildiği medrese eğitimidir. Dolayısıyla çalışmada ihtisas eğitiminin tarihsel süreçteki kaynaklarını ifade etme ve uzmanlık eğitimi olarak yarım asırdır faaliyet gösteren bu merkezlere duyulan ihtiyacın gerekçelerinin çeşitli açılardan değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın bu anlamıyla din eğitimi alanında, özelde ise ihtisas eğitimi konusunda çalışma yürütenlere kaynaklık etmesi umulmaktadır.

Nitel desenli bu çalışmada veri elde etme aracı olarak doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 322) Elde edilen verilerin analizinde ise betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu analizde temel amaç, elde edilen verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 240)

Her bir araştırma belirli problemlerden yola çıkar. Bu anlamda çalışmanın problemleri aşağıda ifade edilmiştir.

1976 yılından bu yana hizmet içi eğitim yürüten ihtisas merkezlerinin tarihsel süreçteki kaynakları nelerdir?

Dini Yüksek İhtisas eğitimi gerekli midir? Gerekli ise bu eğitimi ihtiyaç kılan hususlar nelerdir?

Çalışma çerçevesi yukarıda yer alan temel iki problem açısından yapılandırılmıştır. Bu açıdan çalışma; medrese, medreseden üniversiteye ve ihtisas eğitimine duyulan ihtiyaç şeklinde üç ana başlığa ayrılmıştır.

1. Medrese

Medreseler, İslam dünyasında hukuk ve ilahiyat tahsili veren, daha önceki kurumların tabii gelişimi sonucunda ortaya çıkan yükseköğretim kurumlarıdır. (Makdısı, 2018, s. 67) Bu kurumlara Ortaçağda Avrupa'daki üniversitenin İslam dünyasındaki dengi olarak bakılabilir. Çünkü her ikisi de araştırma merkezi olmaktan ziyade yüksek eğitim vermek ve büyük ölçüde öğretmen yetiştirmek için kurulmuş kurumlardır. İslam medeniyetinde ilim ve irfan merkezleri olarak camiler ön planda olsa da camilerdeki eğitim temel eğitim ve yüksek eğitim olarak ayrılmamıştı. Bunun yanında medrese daha ihtisaslaşmış bir öğretim kurumu idi. (Sayılı, 2011, s. 20) Bu kurumlarda eğitim-öğretimi vakıflar yanında bizzat devlet desteklemekte, böylece hocaların ve öğrencilerin geçim-maîşet derdi bulunmamaktaydı. Bu kurumların ders programlarında İslamî ilimlerin yanı sıra Tıp, Astronomi, Matematik gibi müspet ilimler de ilmî kalite ve fikrî serbestiyet çerçevesinde verilmekteydi. (Ocak, 2009, s. 1626)

İslam dünyasında eğitim-öğretim faaliyetleri çeşitli mekân, program ve isimlerle anılagelmiştir. Bunlar arasında kendine has yapısıyla ilk resmi ve sistemli öğretim kurumunun medrese olduğu ifade edilse de (Kazıcı, 1995, s. 52) medreseden önce faaliyet gösteren birçok öğretim kurumu olmuştur. Küttaplar, evler, mescit ve camiler, tekke ve zaviyeler vb. kurumlar medrese eğitiminden önce, sonra veya birlikte öğretimin sürdürüldüğü önemli ilim merkezleri olmuştur. Medrese sistematiğine benzer yapıların da özellikle Horasan, Irak, Şam, Mısır, Hicaz, Tunus, Mağrip, Endülüs'te miladi 900'lü yıllardan itibaren faaliyet gösterdiği ifade edilmektedir. (Gözütok, 2006, s. 37) Bununla birlikte Nizamiye medreselerinden önce her ne kadar medreseler kurulmuş,

dinî ilimler tedris ediliyor olsa da Nizamülmülk'ün devlet adamlığı, ileri görüşlülüğü ve temel eğitim stratejileri nedeniyle ilk sistemli medrese olarak Nizamiye medreseleri anılagelmiştir. Nizamülmülk'ün siyasi ve dinî endişelerle kurduğu bu medreseler ağı, büyük ölçüde istediği sonuçlara ulaşmıştır. Bu medreseler sayesinde geniş halk kitleleri, Şii anlayışlar yerine Sünnî anlayışla eğitime başlanmış, buralarda yetişen ulema, Sünnî öğretiyi esas alarak yazdıkları eserlerle Şii-Batinilerin olumsuz etkilerini önemli ölçüde silmiş, öte yandan yönetim kademeleri ve seçkinler arasında belli bir gücü bulunan Mutezili anlayışın da önüne geçilmiştir. Sonuçta bu eğitim sistemiyle ehli-sünnet içindeki farklı mezhepler tümüyle bir blok olarak anılmaya başlanmış, diğer bir deyişle kurumlaşmıştır. (Okumuşlar, 2008, s. 147)

Nizamiye medreseleri ile kurumsallaşan resmi ve sistemli eğitim-öğretim, Osmanlı döneminde de gelişmeye ve önemli ilim insanlarını yetiştirmeye devam etmiştir. Osmanlı'da Fatih zamanında genel eğitim medreseleri kapsamında Nizamiye medreseleri örnek alınarak kurulan Sahn-ı Seman ve Kanuni zamanındaki Süleymaniye medreseleri, tarihe damgasını vuran önemli ilim merkezleri olmuştur. Bu kurumlar yanında Dar-ul Kurra, Dar-ul Hadis ve Dar-ul Tıp merkezleri de eğitim faaliyetlerini yürüten ihtisas medreseleri arasında yer almaktadır. Osmanlı medreseleri, Süleymaniye medreselerinin kurulması ile birlikte zirve noktasına ulaşmasından bir süre sonra ilmî durağanlaşmaya, daha sonra ise gerilemeye başlamıştır. Gerilemenin sebepleri temelde bu kurumlardaki ilmî zihniyetin gelişmeye ve üretken olmaya kapalı hale gelerek hedefin, mevcut bilgi birikimini belirli kaynaklardan öğrenip aktarmaya dönüşmesi ve ehil olmayanların ilmî mevkilere getirilmesine bağlanabilir. İlimlerin tasnifi, tercüme eserler, tedvin faaliyetleri, farklı fikirlere karşı ilmî duruş, fikrî serbestiyet, daima ilim üretme dönemini ifade eden İslam'ın ilk 4 asrındaki bu durum gittikçe kaybolmuş ve nihayetinde kendini gelenekçi ve tutucu bir role büründürmüştür. Medreselerde var olan müspet ilimler ve felsefeden kaynaklanan bir düşünce ile Kelam ilmine karşı olumsuz tavır ve tutumların her biri var olan eğitim sistemini bozmuş, medreselerde sadece dini ilimlerin okutulacağı gibi bir kanaat yerleşmiştir. Kitapların asıllarından ziyade şerh ve haşiyelerle okutulması da talebelerin zihinlerinin gereğinden fazla yorulması ve ilmî verimin düşmesine neden olan diğer bir unsur olarak zikredilebilir. (Zengin, 1997, s. 403)

Osmanlı dönemindeki eğitim faaliyetleri canlı bir varlığın büyümesi, yetişmesi, yükselmesi, duraksaması, dağılması ve yıkılmasına benzetilebilir. Yaşlanan bir ağacın veya vücudun nasıl ki hastalıklara mukavemeti az veya tesirsiz oluyorsa ve o nispette zahmet çekiyorsa hayatini kaybetmesi de o oranda kolay olabilmektedir. İbn-i Haldun bu örnekliği insan üzerinden kurmakta, insan organizması ile devlet yapısını birbirine benzetmekte, insanda olduğu gibi devlette de hiçbir gücün yıkılmayı önleyemeyeceğini ifade etmektedir. (Yaman, 2018, s. 27) Dolayısıyla devlet ve sistemler de canlı varlıklar gibi doğar, gelişir, büyüt, yaşlanır ve nihayet

varlığını kaybeder. İbn-i Haldun sonuçta devletin yıkılmasında etkili olan üç faktörü “asabiyetin zayıflaması, devlet yönetiminin zulmü ve mali yönetimin bozulması”(Haldun, 1988, s. 28) olarak açıklar. Osmanlı dönemindeki eğitim ve öğretimin de bu bakış açısıyla değerlendirilmesi mümkündür. Sonuç olarak Osmanlı medreselerinde; eğitimin merkezîyetçi yapısı, saltanat kavgaları (Atay, 1983, s. 136), ilim ve resmi dil birliğinin olmayışı, aydın işsizliği, nüfusun artması, akli ilimlerin terkedilmesi ve mülazemet usulünün bozulması, genel medrese eğitiminin gerilemesine neden olan unsurlar olarak zikredilebilir. (Özkan, 2007, s. 87)

Medrese eğitiminin ayrıca incelenmesi gerektiği diğer bir zaman dilimi Tanzimat yıllarıdır. Tanzimat dönemiyle birlikte eğitimde yenileşme hareketleri neticesinde medreseler, genel eğitimdeki ağırlığını kaybetmiş, kısmen hukuk ve özellikle din görevlisi yetiştirme alanlarına çekilmiştir. (Zengin, 2016, s. 35) 1839’dan 1876’ya kadar olan bu dönem, yeni eğitim tarzının getirildiği, Maarif Nezareti’nin kurulup eğitim-öğretimin yapısının dinî eğitim modelinden din eğitimine geçtiği ve aynı zamanda medreselerin de eğitim-öğretime aktif olarak devam ettiği, iki yapıyı bir eğitim ortamının bulunduğu yıllar olarak zikredilmektedir. Bu düalist yapıdan kasıt, modern okullar olarak ifade edilen mektepler ile faaliyetlerini devam ettiren medrese eğitimidir. (Zengin, 2018, s. 34) Medrese eğitiminin tekrardan ideal boyuta ulaştırılması adına birçok çalışma yapılmıştır. Şer’i mahkemelere personel yetiştiren medreselerin, Medrese-tül Kuzat adıyla tekrar yapılandırılması, çeşitli seviyelerdeki din görevlilerinin yetiştirilmesini temin amacıyla mevcuttaki tüm medreselerin Dârü’l-Hilâfeti’l-Aliyye Medresesi adıyla yeniden düzenlenmesi, Medaris-i İlmiye Nizamnamesi (1910), İslah-ı Medaris Nizamnamesi (1914), Medrese-tül Mütihazsısın (1915), Medrese-tül Vaizin (1912), Medrese-tül Eimme ve-l Huteba (1913), son olarak da 1919 yılında Medrese-tül Vaizin ile Medrese-tül Eimme’nin tek çatı altında birleştirilip Medrese-tül İrşad’ın kuruluşu, medreselerin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi ve aktifleşebilmesi için yapılan çalışmaların en önemlilerinden sayılabilir. II. Meşrutiyet döneminde yapılan bu medrese ıslah çalışmalarının, bütün Osmanlı tarihi boyunca gerçekleştirilen en köklü ve düzenli bir çalışma niteliği taşıdığı söylenebilir. (Zengin, 1998, s. 50, 2016, s. 35, 2018, s. 41) II. Meşrutiyet döneminde gerçekleştirilen bu çalışmalardan, yaygın din eğitimcilerini yetiştirmek için kurulan Medrese-tül Vaizin hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır.

Medrese-tül Vaizin’e, Dini Yüksek İhtisas merkezlerinin Cumhuriyet öncesindeki kaynağı olarak bakılabilir. Çünkü her iki kurumun amacı da ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli vaizlerin yetiştirilmesini sağlamaktır. Medrese-tül Vaizin’in kuruluşu, eğitim-öğretimin ıslah girişimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eğitim kurumu, II. Meşrutiyet döneminde İslam dininin halka en güzel şekilde anlatılabilmesi, vaizliğin belirli kurallara göre yapılması, vaizlerin iyi yetişmiş olmaları ve meşrutiyetin faziletlerini halka anlatılması amacıyla 1912 yılında kurulmuştur. (Doğan, 1998, s. 425) Medrese-tül vaizinin eğitim süresi dört yıl olup yüksek

dereceli medrese olarak tesis edilmişti. Kurumda Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh ve Usûl dersleri, Feraiz, Siyer, Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Riyazat, İlm-i Hey'et, Tabiat, Kimya, Felsefe, Toplum ve Eğitim Bilgisi, Hukuki bilgiler, İktisat ve Maliye, Sağlık Bilgisi, Beden Eğitimi, Hitabet ve Mev'ize derslerinin öğretiminin yapılması kararlaştırılmıştı. Öğrenciler medreseye sınavla ve belirli bir yaş aralığında (20-30 yaş arası) girebilmekte idi. Aynı zamanda öğrenciler medreseyi ikmal ettikten sonra dört sene zorunlu olarak çalışmak durumundaydılar. 1915 yılı programında hangi derslerin hangi saat dilimlerinde okutulacağı da belirlenerek eğitim sistematik hale getirilmeye çalışılmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen Medrese-tül vaizinin kendisinden beklenen görevleri tam olarak yerine getirebilmesi de mümkün değildi. Zira memleketin içerisinde bulunduğu savaş ortamı buna müsaade etmiyordu. Ancak yapılan çalışmalar, daha sonraki çalışmalara başlangıç olması ve örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. İslam dini hakkında halkı aydınlatmakla görevli olan kişilerin mesleki, genel kültür ve pedagojik yönden belli bir eğitim sürecinden geçmeleri açık bir şekilde anlaşılmış, bu konuyla ilgili teşebbüslerde bulunulmuştur. (Doğan, 1998, s. 428)

Tarihsel süreçte İhtisas eğitiminin kaynağını ortaya koymaya çalıştığımız bu başlıkta, Medrese-tül kuzat başta olmak üzere, Medrese-tül Vaizin, Medrese-tül Eimme ve-l Huteba ve ardından tek çatı altında toplanan ve ihtiyaçlara cevap veremediği düşüncesinden hareketle kapatılan Medrese-tül İrşat, Dinî Yüksek İhtisas eğitiminin tarihsel süreçteki en önemli kaynaklarından birkaçı olarak anılabilir. Bu anlamda tarih, geçmişten dersler çıkarmak ve gelecekte o yanlışların içerisine tekrar düşmememizi sağlayacak en önemli argümanları en gerçek şekliyle ifade etmektedir.

Medreselerin ıslahı ile ilgili diğer bir çalışma da Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği sırada TBMM tarafından şiddetle ihtiyaç duyulan din görevlilerinin yetiştirilmesi amacıyla çıkarılan Medaris-i İlmiye nizamnamesidir. Nizamnamede 1914 yılında İstanbul'da kurulan Darü-l-Hilafe medresesi modelinin Anadolu'da TBMM kontrolündeki yerlerde geliştirilmesi planlanmış, ancak bu modelin yaygınlaştırılması özellikle mali imkânsızlıklar yüzünden mümkün olamadığından, diğer medreselerin belirli bir intizama sokularak ihtiyacın karşılanması yoluna gidilmiştir. (Zengin, 2018, s. 41) Yapılan bu çalışmaların ülkenin son derece hassas bir dönem olan varlık mücadelesini sürdürdüğü yıllarda gerçekleştirilmesi, din eğitimi ve öğretimi konusunun hem bilimsel hem de pratik alanlardaki ihtiyacının göz ardı edilmediğini göstermektedir. Fakat tüm bu çabaların medreselerin varlığını devam ettirebilmeleri için yeterli olmadığı, olağanüstü şartlar nedeniyle bu düzenlemelere gerekli ilginin gösterilmediği de ifade edilmelidir. Bununla birlikte Tanzimat'tan bu yana genel idare ve toplumun her kesimi için geçerli kılınmaya çalışılan Batılılaşma sürecinde özellikle eğitim alanında geleneğin temsilcisi olan medresenin ikinci planda kaldığını da unutmamak gerekir. (Zengin, 2002, s. 309)

2. Medreseden Üniversiteye

Dinî yükseköğrenimin verildiği kurumlar olarak zikredilmesi gereken bir diğer yapı, 1900 yılında Darülfünûn içerisinde kurulan Ulum-u Aliye-i Diniye Şubesidir. Bu kurum, çağın gerektirdiği bilimsel yeterliliklere ve donanımına sahip, ufuk sahibi din görevlilerinin yetiştirilmesi açısından önemli bir girişimdir. Aynı zamanda Cumhuriyet döneminde açılan İlahiyat fakültesinin de temelini ve başlangıcını oluşturmaktadır. İlahiyat fakültesinin kurumsal anlamda temelini ifade eden diğer bir yapı olarak 21 Nisan 1924'de Darülfünûn'a dâhil edilen İlahiyat Fakültesi karşımıza çıkmaktadır. (Ayhan, 2014, s. 172; Zengin, 2018, s. 43, 2019, s. 51)

Cumhuriyet döneminin başında üniversiteye İlahiyat Fakültesi adıyla geri dönen yüksek din eğitimi, yapı olarak medreseden çok farklı, daha önceki üniversite tecrübesine benzer özellikler taşıyan; ama genelde kendine özgü bir yapıya sahiptir. Fakültenin hem kendine özgü yapısı, hem verilen değer ve itibar hem de buna bağlı olarak vaat edebildiği istikbal gibi nedenlerle, akademik açıdan başarılı olmasına rağmen, talebe ilgisizliği yüzünden sürekliliği olamamıştır. Medreseden üniversiteye geçişte, klasik medrese yapısı özelliklerini önemli ölçüde kaybetmiştir. Medrese artık din bilimlerinin öğretimini ve kısmen de özel hukuka dair görevleri yerine getiren kadı ve naiblerin yetiştiği kurum haline gelmiştir. Hatta Darülfünûn II. Abdülhamit yıllarındaki gelişim sürecinde bu fonksiyonunu da kaybetme durumu ile karşı karşıya kalmıştır. İlahiyat öğretiminin üniversite içerisine girmesi, din bilimleri üzerinde yapılan çalışmalarda da metodik gelişmeleri doğurmuştur. Din dışındaki öğretim alanı ise tamamen medrese dışına çıkmıştır. (Zengin, 2019, s. 186) Sonuçta 1933 yılından itibaren 1949 yılına kadarki 16 yıl boyunca Türkiye'de örgün anlamda yüksek din eğitimi yapılmamıştır. Bu dönemin Türkiye'deki yüksek din eğitimi açısından bir kayıp dönemi olduğu ileri sürülebilir. Sosyal ve psikolojik gerçeklik niteliği taşıyan bir kurum olan dinin, hem teorik anlamda araştırma konusu olmaktan çıkması hem de pratik hizmetler açısından ihtiyaç duyulan nitelikli personelin yetiştirilememesi neticesini doğuran bu durumu izah etmek, oldukça güç görünmektedir. Tanzimat yıllarında da yüksek din öğretimine üniversitede yer verilmemiştir. (Zengin, 2019, s. 186)

Medrese ve üniversiteyi karşılaştırırken şu hususa da dikkat çekmekte yarar bulunmaktadır ki, Osmanlı medreselerinde de yaşayan geleneksel ilim ve eğitim anlayışı, din temellidir. Bu nedenle hem bilginin kaynağı hem de bu bilginin geliştirilmesi ve aktarılmasında mutlaka ilahi olanla bağlantı kurulmuştur. Böyle bir anlayış içerisinde ilimlerin din ilimleri ve bunun dışındakiler biçimindeki ayrımı aslında sadece çalışma alanlarının farklılıklarını ve çeşitliliğini ifade etmektedir. Din ilimleri ilahiyat alanını konu alan ilimlerdir. Buna karşılık her ne kadar fen, matematik, sosyal ilimler vs. doğrudan ilahiyat ile ilgili değil ise de onun anlaşılması ve yorumlanmasında vazgeçilemez özellikler taşımalarının yanında, Allah'ın ilminin yansımaları olarak kabul edilmektedir. Sonuç itibarıyla ilimler arasında bir bağlantı ve bütünlük

kurulmuş olmaktadır. Aynı bütünlüğün, Batı'da özellikle üniversitenin geliştiği Reform çağında din aleyhine bozulmaya başladığı bilinmektedir. Bizdeki yeni eğitim kurumlarına gösterilen direncin bir nedeninin de bu noktada aranması gerektiği düşüncesindeyiz. Sonuçta Türkiye'de üniversitenin kurulmasından bu yana geçen yaklaşık 150 senelik sürece bakıldığında inişli-çıkışlı dönemlerin olduğu ve kimi zaman kesintilerin yaşandığı; ancak önemli adımların atıldığı söylenmelidir. (Zengin, 2019, s. 186)

Uzun süren fetret döneminin ardından 1949 yılında Ankara'da Ankara Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Fakültenin kuruluş amaçlarını yansıtan tasarı metninde "din meselelerinin sağlam ve ilmî esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamlarının yetişebilmesi için lüzumlu şartları sağlamak maksadıyla memleketimizde de garptaki örneklerine benzer bir İlahiyat fakültesinin kurulması..." (Parmaksızoğlu, 1966, s. 22) şeklinde bir ifade yer almaktadır.

Dinin bir ihtiyaç olduğunu, dolayısıyla inançsız bir kültür ve medeniyetin var olamayacağını ve olmadığını tarih bize haber vermektedir. 1950'li yıllara gelindiğinde yönetimin değişmesi ve halkın taleplerinin daha fazla göz ardı edilemeyeceğinden hareketle İmam Hatip okulları tekrar faaliyete geçmiş ve Cumhuriyetin ilk İlahiyat Fakültesi olan Ankara İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığının (1924) kuruluşundan bugüne insan kaynağının karşılanacağı yerler olarak İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat, Yüksek İslam Enstitüsü, İslami İlimler Fakülteleri ve biraz daha yakın tarihe geldiğimizde Meslek yüksekokulları, Ön Lisans ve İLİTAM programları karşımıza çıkmaktadır. 1950'ye kadar olan zaman diliminde halkın dini ihtiyaçlarını karşılayabilecek, rehberlik yapabilecek ve hatta cenazelerini kaldırabilecek din görevlilerinin yetişmediği, ibadetlerin gizli yapılmak durumunda olduğu, ezanların Türkçe okunduğu bir zaman diliminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşu fayda vermemiştir. Çünkü iş ve işlemlerin yapılabilmesine konjonktür gereği müsaade edilmemiştir. Sınırlı sayıda personelle yürütmek durumunda olunduğu, din hizmetinden de toplumun geniş tabakaları faydalanamamıştır.

Ardından 1959 yılında 7344 sayılı kanunla "İslam dininin esaslarına sadık kalarak müspet ilmin ışığında İslamî ilimleri ve bunlara yardımcı bilgileri öğretmek İmam-Hatip okulları ile diğer ilk ve ortaöğretim kurumlarına öğretmen yetiştirmek ve din dersi öğretmenlerinin gelişmelerine yardım etmek" amacıyla, İstanbul'da MEB'e bağlı yüksek din eğitimi kurumu olarak Yüksek İslam enstitüleri kurulmuştur. 1924 yılında ilk İlahiyat fakültesinin açılması esnasında dile getirilen, meslek adamı yetiştirmek için ikinci bir fakülte gerektiği fikrinin hayata geçirilmesi şeklinde anlaşılan bu enstitülerin, sadece öğretmen yetiştirmekle kalmayıp, DİB'in ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirmek gibi bir vazifesinin olduğunun da bilinmesi gerekir. (Ev, 2018, s. 274)

Ülkede yüksek din öğretiminin yapılması devam ederken DİB tarafından 1976 yılında yüksek din öğretimi çerçevesinde uzmanlık eğitimini öngören önemli bir hizmet içi eğitim adımı atılmıştır. Toplumun din konusunda aydınlatma görevini üstlenen müftü ve vaizlerin görevlerinde nitelik kazanabilmesi, eğitime katılan personelin Arapça ve Temel İslami ilimler alanlarında geliştirilmesini amaç edinen ihtisas merkezlerinin ilki 20 Ocak 1976'da İstanbul'da Haseki Eğitim merkezi adıyla kurulmuştur. Eğitimin temel amacı, kurum mevzuatında şu şekilde belirtilmektedir: "Başkanlık teşkilatında çalışan müftü ve vaizlerin mesleki bakımından daha iyi yetiştirilmelerini sağlamak, verimlerini artırmak, onları dini kaynaklara doğrudan doğruya başvurma yeteneğini elde etmelerini sağlayarak ileri görevlere hazırlamak ve böylece dini konularda toplumumuzun ihtiyacına cevap verecek mütehassıs elamanları yetiştirmektir." (Bor, 2020, s. 32) 1950'den sonraki zaman diliminde personelin yetişmesini sağlayacak nitelikli görevlileri yetiştiren hizmet içi eğitim kurumunun (Bolu Eğitim Merkezi) açılmasıyla önemli derecede bir rahatlık sağlansa da bu kurumlar da tek başına Başkanlığın kendisinden istediği yeterliklere sahip görevlileri yetiştirme konusunda yeterli olamamıştır. Haseki Eğitim Merkezi tam da bu ihtiyaçtan hareketle, ashab-ı suffe örneğinde "âlim yetiştirme projesi" olarak açılmıştır. Kurumun buradaki temel amacı, din görevlilerinin İslamî ilimlerde nüfuz kazanabilmesi, derinleşebilmesi, tahkikin gerektirdiği anlam ve amaca uygun, İslam ilim tarihini bilen ve aynı zamanda bunlara yeterince vakıf olabilen, Arapça bilen ve konuşabilen, klasik ve modern eserleri mütalaa edip güne aktarımını sağlayabilecek personelin yetişmesini sağlamaktır. (Erbaş, 2014, s. 54) Görüldüğü üzere Haseki hizmet içi eğitim merkezinin amacı, müftü/vaizlerin temel dinî metinlerden doğrudan yararlanabilmeleri ve ilmî alt yapının oluşturulması, sonuçta da toplumsal sorunları çözebilecek bir anlayışın inşa edilebilmesi olarak ifade edilmiştir. (İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi, 2016, s. 1) Bugün gelinen noktada eğitim merkezinin kuruluşundaki misyonun daha ileri boyutlara taşındığı söylenmelidir. Çünkü Haseki'nin kuruluş amacı müftü ve vaizlerin yetiştirilmesi olarak yapılmışken, bugün bu amaç genişleyerek kurumun ihtiyaç duyduğu yönetici kademelerinin yetiştirilmesi yanında müftü, eğitim görevlisi ve vaiz olmak isteyen personelin katıldığı eğitime dönüşmüştür. (Kurt, 2023, s. 37)

1982 yılında farklı çatılarda eğitim veren tüm dini yükseköğretim kurumları "ilahiyat fakültesi" adı altında tek çatı altında toplanmış, bu yeni yapılanma ile yıllardır sürmekte olan program farklılığı da sona ermiştir. 1982 yılına kadarki zikredilen bu üç yükseköğretim kurumlarında verilen derslerle ilgili şu değerlendirmeler yapılabilir: İçerisinde felsefe grubu dersleri çok az yer alırken, genel kültür dersleri oldukça yüksek oranlardadır. Felsefe derslerinin azlığı, özellikle Yüksek İslam Enstitüleri ve İslami İlimler Fakülte programlarında dikkat çekmektedir. (Ev, 2018, s. 280)

1991-92 eğitim-öğretim dönemine gelindiğinde fakültelerin akademik bölümlerinde yapılandırılmaya gidilmiştir. Bu yapılanmada fakültede Temel İslam Bilimleri, Felsefe ve Din Bilimleri ve İslam Tarihi ve Sanatları olmak üzere üç temel alanda bölümler açılmış ve bu bölümlere bağlı olan birçok bilim dalı oluşturulmuştur. 1998-99 öğretim yılından itibaren ise İlahiyat Fakültelerinde “İlköğretim DKAB Öğretmenliği” ve “İlahiyat lisans programı” olmak üzere iki farklı program oluşturulmuş, 2006 yılında da İlköğretim DKAB Öğretmenliği bölümü Eğitim fakültelerine bağlanarak yeni bir döneme girilmiştir. Bu süreç içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığının istihdam ettiği din görevlilerinin bilgi, beceri ve tutum düzeylerini artırmak amacıyla 1988 yılında İlahiyat Meslek Yüksekokulları kurulmuş, 1998-99 yılında ise bu uygulamaya son verilmiştir. 2006 yılında ise İlahiyat Fakültesi Lisans Tamamlama Programları kurulmuştur. (Ev, 2018, s. 285)

2006 yılından sonra başta İmam-Hatip liselerinin üniversiteye girişteki puan adaletsizliği ortadan kaldırılmış, 2010 yılında İmam-hatip okullarının ortaokul kısmı açılmaya başlanmıştır. 2000’li yıllardan itibaren İlahiyat fakültelerinin sayısı ve kontenjanları çok artmış, bu durum beraberinde çeşitli problemleri de getirmiştir. Alanda yapılan çalışmalar bu durumu teyit etmektedir. (Sobi, 2021, s. 219)

Fakülteleri ve kontenjanlarının kontrolsüz artışı önemli nitelik problemlerini doğurmuştur. Türkiye’de 2007 yılına kadar İlahiyat Fakültesi sayısı 22 iken bugün itibarıyla bu sayı 100’ü geçmiştir. 1997-2008 yılları arasındaki İlahiyat fakültelerinin toplam kontenjanı 21.930 iken sadece 2020 yılı için belirlenen kontenjan ise 19695 olmuştur. Bu fakültelerin 11 yıl içerisinde aldığı kontenjan ile sadece bir yıl içinde aldığı kontenjan neredeyse birbiri ile aynıdır. 2021 yılında bu kontenjan 19753, 2022 yılında da 19139 olarak belirlenmiştir. Sonuçta sadece 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde İlahiyat, İslami İlimler, Arapça ve İngilizce İlahiyat programları ve İLİTAM programları dâhil toplam kontenjan 25.953 olmuştur. Kontenjanların artışının olumsuz etkilerini anlayabilmek adına İlahiyat programını kazanan bir öğrencinin sınavda yaptığı netleri anlamak yeterli olacaktır. 2021 yılında İlahiyat/İslami İlimler programını en düşük puanla kazanan öğrencinin TYT-AYT sınavlarında elde ettiği başarı 200 sorudan 48 nettir. Ayrıca MTOK kapsamında hafız bir öğrencinin İslami İlimler fakültesine kayıt yaptırabilmesi için TYT-AYT’den toplam 39.75 net yapması yeterlidir. Ortalama bir İHL mezununun ortalama bir İlahiyat fakültesine kayıt yaptırabilmesi için TYT-AYT’den yapması gereken ortalama net sayısı ise 48 ile 52 net aralığıdır. (basarisiralamalari.com, 2021, s. 1) Oysaki 1990 ve 2000’li yıllarda bir öğrencinin ilahiyat fakültesine girebilmek için yapması gereken net sayısı Tıp ve Hukuk fakültesini kazanabilmekle eşdeğerdi. (Kurt, 2023, s. 62)

Bugün İhtisas mezunları başta Başkanlık olmak üzere yurt içi ve yurt dışında önemli ve aktif rol oynamaktadırlar. İhtisas merkezleri, yetiştirdiği mezunlarla DİB, üniversite, STK ve

yurtdışına önemli ilim insanlarını yetiştirmeye devam etmektedir. Aşağıda yer alan tabloda İhtisas merkezlerinden mezun olup Başkanlık çatısı altında üst düzey kadrolarda görev yapmış personele ait unvan ve sayılar belirtilmiştir. (Diyanet Akademisi, 2021 s. 1)

Tablo 1. İhtisas Mezunlarının Kadro Unvanları (2021)

UNVANI	SAYI	UNVANI	SAYI
Daire Başkanı	23	Eğitim Görevlisi	174
İl Müftüsü	57	İl Müft. Yard.	179
Ateşe	19	İlçe Müftüsü	781
Başkanlık Vaizi/Müftüsü	21	Kur'an Kursu Öğreticisi	18
Başmüfettiş	17	Eğitim Uzmanı	8
Cezaevi Vaizi	187	Müfettiş/Müfettiş Yrd.	33
D.İ.Y.K. Uzman ve Uzm. Yrd	37	Şube Müdürü	27
Eğitim Merkezleri Müdürü	29	Uzm. Vaiz	105
Diyanet İşleri Uzm. ve Uzm. Yard.	26	Vaiz	1085
		Emekli-Kurum değiştirme	897
		Genel toplam	3825

DİB bünyesinde, yönetici pozisyonunda görev yapan personelin yetiştirildiği ve kalifiye edildiği yer olarak Dini Yüksek İhtisas merkezleri karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda 1976 yılından bu yana pek çok yöneticinin İhtisas mezunu olduğu bilinmektedir. Bu pozisyonların önemli bir bölümü için İhtisas mezuniyeti, her ne kadar şart koşulmasa da önemli bir gerçeklik olarak alanın gerektirdiği ilmî birikimin kazanılacağı mekân olarak İhtisas mezuniyeti gizil şart olarak anlaşılmalıdır. Yukarıda yer alan tablodaki kadroların önemli bir bölümünde İhtisas mezuniyeti istenmemekte, fakat görev yapılan alanın hususiyetleri, İhtisas mezuniyetini bir anlamda mecburleştirmektedir. Örneğin; Diyanet İşleri Başkanlığından Genel Müdürlüğe kadar kadroların hiç birinde Dini Yüksek İhtisas -mezunu olma şartı yer almamaktadır. Ayrıca kariyer kadro olarak ifade edilen uzmanlıklar için de aynı şekilde İhtisas mezuniyeti şart koşulmamaktadır. Örneğin; Rehberlik ve Teftiş Başkanı, Strateji Geliştirme Başkanı, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi, Genel Müdür, Mushafı İnceleme ve Kıraat Kurulu Üyesi, Başkanlık Müşaviri vb. kadrolarında İhtisas mezuniyeti şart koşulmasa da bu pozisyonlarda görev yapanların özgeçmişleri incelendiğinde neredeyse tamamının İhtisas mezunu olduğu görülebilmektedir. Başkanlıkta İhtisas mezuniyetinin bizzat veya zımni olarak şart koşulduğu kadrolar daire başkanı, ilçe müftüsü, il müftü yardımcısı ve vaiz kadrolarıdır. Aynı zamanda "İhtisas kursu belgesine sahip olmak veya ilahiyat alanında doktora yapmış olmak" şartı da

birçok kadroda yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında özellikle DİB bünyesinde İhtisas mezuniyeti, kurum içi yükselmenin önemli bir şartı olarak görülebilir.

3. Dini Yüksek İhtisas Eğitimine Duyulan İhtiyaç

Bu başlıkta ihtisas eğitimine duyulan ihtiyacın gerekçeleri, kendisine kaynak oluşturan İlahiyat eğitimi üzerinden incelenmiştir. Buradaki temel amaç, ilahiyat eğitimini yermek, yargılamak veya ihtisas eğitimi ile ilahiyat eğitimi kıyaslamak değildir. Bununla birlikte paydaş görüşlerden yararlanarak bugün ilahiyat eğitiminin, ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli din görevlileri/yönetici ve idarecilerini yetiştirmedeki durumu değerlendirilmiştir.

İlahiyat Fakülteleri, ilk defa 1900 yılında Darülfünûn içerisinde Ulum-u Aliye-i Diniye Şubesi adıyla kurulmuştur. Bu kurum, çağın gerektirdiği bilimsel yeterliliklere ve donanımına sahip, ufuk sahibi din görevlilerinin yetiştirilmesi açısından önemli bir girişimdir. Aynı zamanda Cumhuriyet döneminde açılan İlahiyat fakültesinin de temelini ve başlangıcını oluşturmaktadır. (Zengin, 2019, s. 51) Fakat bu şube farklı nedenlerle hayatiyetini devam ettirememiştir. (Zengin, 2018, s. 43) İlahiyat Fakültesinin kurumsal anlamda temelini ifade eden diğer bir yapı olarak 21 Nisan 1924'de Darülfünûn'a dâhil edilen İlahiyat Fakültesi karşımıza çıkmaktadır. (Ayhan, 2014, s. 172) Darülfünûn içerisinde din bilimlerine yer verilmesi, aslında bu alanın, geleneksel yöntemlerin ötesinde bilimsel bakış açısı ve yöntemlerle ele alınmasına duyulan ihtiyacın sonucu olarak değerlendirilebilir. (Zengin, 2019, s. 33) İmam Hatip Mekteplerinin açılması fakat fakülteye kaynak temin eden lise seviyesinde ikinci basamağın açılmaması vb. nedenlerle 1950'li yıllara kadar yüksek din öğretimi konusunda istenen ve beklenen gelişim kaydedilememiştir. (Zengin, 2019, s. 125)

İhtisas eğitiminin gerekçeleri bağlamında ifade edilmesi gereken ilk husus, ilahiyat eğitiminin temelde amaç sorunudur. İlahiyat Fakültelerinin amaçları incelendiğinde nitelikli bilgi üretmek, lisans ve lisansüstü eğitimin niteliğini artırmak, uluslararası tanınırlığı artırmak, toplumun güncel dini sorunları ile ilgilenmek, dini asıl kaynaklarından öğrenip bilimsel verilere dayanarak yorumlamak, milli, dini ve ahlaki değerlerimizi koruyup geliştirmek suretiyle toplumun maddi ve manevi kalkınmasına katkıda bulunmak, nitelikli bireyleri yetiştirmek gibi birçok farklı amacın birlikte ifade edilebildiği görülmektedir. Fakülte ifade edilen bu amaçlar çerçevesinde başta MEB olmak üzere DİB ve YÖK yanında birçok kurum ve kuruluşa personel yetiştirmektedir. Lisans seviyesindeki bir öğretim kurumunun onlarca amaca matuf olarak yapılandırıldığı ifade edilse de gerçekte durumun bu şekilde işleyemediği açıktır. Çünkü bakıldığında her bir kadronun ihtiyaç duyduğu niteliklerin birbirinden oldukça uzak olduğu görülür. Örneğin; öğretmen yetiştirme, imam, müezzin, Kur'an kursu öğreticisi, vaiz, araştırmacı, vb. kadrolardan beklenen nitelikler çok yönlü ve uygulamalı bir eğitimi gerektirmektedir. Dolayısıyla tek tip bir eğitimden onlarca kadronun yetiştirilmesini beklemek de bir o kadar yanlıştır. (Aydın, 2003, s. 280; Koç, 2013, s. 280; Yiğit, 2016, s. 291)

İlahiyat lisans programının genel bir İlahiyat eğitimi vermek üzere kurgulandığı, İlahiyat fakültesi mezunlarının büyük ölçüde DİB ile ilgili görevlerde istihdam edildiği gerçeğinin programa pek fazla yansıtılmadığı söylenebilir. Söz konusu programlara bakıldığında yaygın din eğitimi ve din hizmetlerine yönelik bir iki dersin dışında herhangi bir derse yer verilmediği, dolayısıyla bu programın istihdam alanlarının gereklerini dikkate alacak şekilde yapılandırılmadığı ifade edilmelidir. (Korkmaz, 2012, s. 245) Oysaki İlahiyat fakülteleri, vaizler için dini öğretimin verildiği tek yükseköğretim kurumu durumundadır. Ancak bu okulların mevcut öğretim programları itibariyle din hizmetleri için gerekli formasyonu yeteri kadar kazandırabilecek yapıda olmadığını kabul etmemiz gerekir. Programın DİB istihdam alanlarının gerektirdiği nitelikleri karşılayamadığı birçok araştırma tarafından incelenerek problem tüm paydaşlarca ifade edilmiştir. (Aşıkoğlu, 2005, s. 5; Kurt, 2023, s. 61; Sayım, 2017, s. 49)

Yaygın din eğitiminden sorumlu ve yetkili tek resmi kuruluş DİB'dir. Yaygın din eğitiminde çok boyutlu bir yapı ve geniş bir hizmet alanı bulunmaktadır. Söz gelimi yaygın din eğitimi alanında çalışan bir İlahiyat mezununun camide, Kur'an kurslarında, cezaevlerinde, yetiştirme yurtlarında, huzurevlerinde, gençlik merkezlerinde vb. tüm kurum ve kuruluşlarda görev yapabilmesi kendisinden beklenmektedir. (Kurt, 2023, s. 62) Haliyle gerçekleştirilen bütün bu etkinliklerin amaçları, konuları, içerikleri, öğretim yöntem ve teknikleri, araç-gereç vb. durumları birbirlerinden farklılaşabilmektedir. Bu farklılıklar her bir alanın gerektirdiği bilgi, beceri ve yetkinlikleri de zorunlu kılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere yaygın din eğitimciliği, örgün din eğitimciliğine göre daha karmaşık süreçler içermekte, dolayısıyla pek çok konuda daha fazla bilgi ve beceriyi ve mesleki yeterlikleri gerekli kılmaktadır. (Ayhan, 1999, s. 267)

İhtisas eğitimini gerekli kılan bir diğer husus olarak ilahiyat kontenjan ve sayılarının aşırı şekilde artışı zikredilebilir. Bilindiği üzere nitelikle nicelik arasında ciddi bir ilişki bulunmaktadır. İlahiyat fakültelerinin ve kontenjanların artışı öncelikle öğrenci profilini etkilemiş, akademik başarısı daha düşük, öğrenim alma konusunda isteksiz, fakülteye yalnızca mesleki kaygılar için devam eden ve öğrenim gördüğü fakültenin üzerine yüklemiş olduğu dini ve ahlaki sorumluluğun farkında olmayan öğrencilerin bu fakültelerden mezun olmasına sebep olmuştur. Fakültelerde verilen eğitim bu duruma bağlı olarak mezun olma ve mezun etme çabasına dönüşmüş, değerlendirmelerin çoktan seçmeli test şeklinde yapılmasıyla da çoktan seçmeli sınav için uygun olmayan derslerden bile öğrencilerin bu sayede başarı gösterdiği görülmüştür. Sonuç itibariyle öğrenci kontenjanlarının arttırılmasıyla birlikte yüksek din öğretiminde öğrenci profili, akademik başarı, çalışma isteği, önceki öğrenmeleri, motivasyonu ve zihniyeti, bilgi ve inanç bakımından beslendiği kaynaklar gibi birçok unsur sayısal artışla birlikte niteliksel olarak düşüş yaşamıştır. Bu kontrolsüz artıştan kaynaklanan problemleri istihdam

kurumu olan DİB'de 2017-2021 stratejik raporunda ifade etmiş ve bu durumu niteliğin önündeki tehditlerden biri olarak zikretmiştir. (Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), 2017, s. 44; Sobi, 2021, s. 113)

Dolayısıyla İlahiyat fakültelerinin temelde amaç ve İLİTAM sorunu, kontenjanların kontrolsüzce artışından kaynaklı öğrenci profilinin değişmesi vb. durumlarından dolayı müftü ve vaizler için belirlenen temel yeterlikleri kazandırmaktan uzak olduğu söylenebilir. Bu ihtiyaç da yarım asra yakındır din görevlilerinin buldukları görevlerde nitelik kazanmasını kendisine amaç edinen Dini Yüksek İhtisas merkezleri vasıtasıyla karşılanmaktadır. Sonuçta İlahiyat lisans programlarından mezun olmanın, bugün müftülük ve vaizliğin gerektirdiği yeterlikleri kazandıramadığı söylenmelidir. (Kurt, 2023, s. 63)

Buradan hareketle gerek İlahiyat fakülte sayı ve kontenjanların artması, İLİTAM problemi, fakültelerin amaç sorunu gibi etkenler nedeniyle DİB hizmet içi eğitim ihtisas kursları bugün önemli bir boşluğu doldurmakta, ihtiyaç olarak varlığını sürdürmektedir. Bu, ihtisas eğitiminin üst düzey bir verimlilikle sürdürüldüğü anlamına gelmemektedir. Bu konu farklı araştırmaları gerektirdiği için buraya değinilmeyecektir. Fakat ihtisas eğitiminin eğitime aldığı kursiyeri 30 aylık zaman diliminde özellikle Arapça ve Temel İslamî ilimler alanında yetkin kıldığı, kursiyere ilmi özgüven kazandırdığı söylenmelidir. (Dinç, 2022; Ekşi, 2022; Kurt, 2023)

Sonuç

Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas merkezleri yarım asırdır ülkenin ihtiyaç duyduğu önemli ilmî ve idari kadroları yetiştiren önemli ilim merkezleri olarak anılagelmiştir. Bundan dolayıdır ki İhtisas eğitimleri “alim yetiştirme projesi” olarak da isimlendirilmiştir.

DİB İhtisas eğitiminin tarihsel süreçteki kaynaklarının araştırıldığı bu çalışmada Nizamiye, Sahn-ı Seman, Süleymaniye medreseleri, Medrese-tül kuzat başta olmak üzere, Medrese-tül vaizin, Medrese-tül eimme ve-l huteba ve ardından tek çatı altında toplanan ve ihtiyaçlara cevap veremediği düşüncesinden hareketle kapatılan Medrese-tül irşat, Dinî Yüksek İhtisas eğitiminin tarihsel süreçteki en önemli kaynakları olarak anılabilir.

İhtisas merkezleri, bugün ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli din görevlileri ve ilim insanlarının yetiştirilmesinde önemli rol üstlenmektedir. İlahiyat eğitimi mezunu olarak hizmet içi eğitime alınan ihtisas kursiyerleri bu merkezlerde Arapça, Temel İslamî ilimler, İslam Düşüncesi ve Din Hizmetleri Uygulamaları alanlarında yetiştirilmektedir. İhtisas eğitiminin yarım asırdır önemli ilim insanları ve DİB yönetici/idarecilerini yetiştirdiği gerçeği, bu eğitimi gerekli kılan en önemli husus olarak zikredilebilir. Bunun yanında kendisine kaynak temin eden ilahiyat eğitiminin bugün özellikle vaiz ve müftü kadrolarından beklenen niteliklere haiz olamaması, eğitimi gerekli kılan bir diğer husus olarak ifade edilmelidir. Tüm bunlarla birlikte ihtisas eğitiminin ideal anlamda yürütüldüğünü söylemek de pek mümkün değildir. Çünkü alan

araştırmalarında ortaya çıktığı üzere bu merkezlerde yer alan klasik ağırlıklı yapı hep korunmuş, eğitime konu olan derslerin güncel ile ilişkilendirilmesi hususunda önemli problemlerin bulunduğu söylenmelidir. Bunun yanında bilgi ağırlıklı bu eğitimin kursiyerlere uygulama ve pratik yapma hususunda nitelik kazandıramadığı, temel yeterlikler konusunda program her ne kadar başarılı olsa da özel yeterlikler hususunda aynı başarının gösterilemediği de söylenmelidir. Bir eğitim kurumunun hayatiyetini devam ettirebilmesi, günün ihtiyaçlarına cevap verebilmesi durumuna bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Buradan hareketle ihtisas eğitiminin bugüne dek ülkenin ihtiyaç duyduğu ilim insanlarını yetiştirmede başarılı olduğu, bundan sonraki zaman dilimlerinde bu başarının ortaya konulmasının ise programa güncel içerikli derslerin ve özellikle felsefe ve din bilimleri derslerinin (Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Eğitimi) eklenmesi ile mümkün olacağı ayrıca ifade edilmelidir. Çünkü değişen, gelişen ve dönüşen dünyada nitelikli din hizmetini sunabilmek, günün ihtiyaç, anlam ve değerleriyle yüzleşebilmek ile mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Aşıkoğlu, N. Y. (2005). İlahiyat Fakültelerinin Eğitim-Öğretime Katkıları ve Kaliteye Yolculuk. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-9.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4298/255962#article_cite
- Atay, H. (1983). *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. Dergah Yayınları.
- Aydın, M. Ş. (2003). İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu. İçinde S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi (Ed.), *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları-Müzakereler* (C. 1, ss. 18-29). S.D.Ü. İ.F.Y.
- Ayhan, H. (1999). İlahiyat Fakültesi. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 255-268.
http://isamveri.org/pdfdrq/D01239/1999_6/1999_06_AYHANH.pdf
- Ayhan, H. (2014). *Türkiye’de Din Eğitimi* (3. Basım). Dem Yayınları.
- basarisiralamalari.com. (2021, Eylül 1). *DGS İLİTAM programı kontenjan ve puanları*. DGS İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM). <https://www.basarisiralamalari.com/dgs-ilahiyat-lisans-tamamlama-ilitam-2022-taban-puanlari-ve-kontenjanlari/>
- Bor, A. (2020). *Dünü ve Bugünüyle Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi*. Kardeşler Matbaası.
- Dinç, S. E. (2022). *Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitimi Üzerine Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diyanet Akademisi. (2021). *DİB İstatistikleri*. E-67567140-400-2179284

- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). (2017). *Diyanet İşleri Başkanlığı 2017-2021 Strateji Raporu*. DİB Yayınları. <https://stratejigelistirme.diyamet.gov.tr/>
- Doğan, R. (1998). II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXVIII(1), 361-445. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/71640/1153254>
- Ekşi, Y. (2022). *Dini Yüksek İhtisas Merkezlerinin Eğitim Süreçlerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Erbaş, A. (2014). Geçmişten Günümüze Diyanet İhtisas Eğitimi. *Diyanet Aylık Dergi*, 285, 52-55. <https://dergi.diyamet.gov.tr/makaledetay.php?ID=6452&SRC=erba%C5%9F>
- Ev, H. (2018). Yükseköğretimde Din Eğitimi. İçinde M. Köylü & N. Altaş (Ed.), *Din Eğitimi* (9. Basım, ss. 268-300). Ensar Yayınları.
- Gözütok, Ş. (2006). İslam Eğitim Tarihinde Müessesleşme. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 9(26), 17-44.
- Güven, Ş. (2019). Günümüz Türkiye'sinde Dini İlimlerin İhya ve İnşa Mekânları Olarak Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi Programları. *Diyanet Arapça İlmi Dergi*, 1, 218-241. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daid/issue/55922/766320>
- Haldun, İ. (1988). *Mukaddime* (S. Uludağ, Çev.). Dergah Yayınları.
- İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi. (2016, Ocak 1). *Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezinin Tarihiçesi*. Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezimiz. <https://istanbulihtisas.diyamet.gov.tr/Sayfalar/ContentDetail.aspx?MenuCategory=Kuru msal1&ContentID=tanitim>
- Kazıcı, Z. (1995). *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*. M.Ü.İ.F.V.Y.
- Koç, A. (2013). Vaizlerin Sahip Olması Gereken Temel Nitelikler ve Bunların Kazandırılmasına Yönelik Sorumluluklar. İçinde Diyanet İşleri Başkanlığı (Ed.), *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu* (C. 2, ss. 267-282). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Korkmaz, M. (2012). İlahiyat Fakültelerinin Yaygın Din Eğitimi Yeterlikleri-Eğitim Öğretim Alanı. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(24), 127-146.

- Kurt, İ. (2023). *Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Eğitiminin Müftü-Vaiz Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Makdısı, G. (2018). *Ortaçağda Yüksek Öğretim* (A. H. Çavuşoğlu & T. Başoğlu, Çev.; 2. Basım). Klasik Yayınları.
- Ocak, A. (2009). Selçuklu Medreselerinin Mağrib ve Endülüs Üzerindeki Etkileri. *Turkish Studies*, 4(3), 1622-1647.
https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1425128409_ocakahmet1356.pdf&key=14003
- Okumuşlar, M. (2008). Ehl-i Sünnetin Kurumlaşmasında Nizamiye Medreselerinin Etkisi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 137-148. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3343946>
- Özkan, Ş. (2007). *Medrese Tabirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri ve Medrese Eğitimi* [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parmaksızoğlu, İ. (1966). *Türkiye'de Din Eğitimi*. MEB Yayınları.
- Sayılı, A. (2011). *Higher Education In Medieval Islam The Madrasa (Ortaçağ İslam Dünyasında Yüksek Öğretim Medrese)* (R. Duran, Çev.; 2. Basım). Öncü Kitap.
- Sayım, A. (2017). *İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinin Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi Programları Hakkındaki Görüşleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sobi, E. (2021). *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi*. İlahiyat Yayınları.
- Yaman, Y. (2018). İbn Haldun'un Tavırlar Nazariyesi Bağlamında Tunus Olaylarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 21-34.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Basım). Seçkin Yayınları.

- Yiğit, A. (2016). *Öğrenci ve Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre İlahiyat Lisans Programının Amaçlarının Değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zengin, Z. S. (1997). Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Vakıflar Dergisi*, XXVI, 401-411.
<https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/542/Zengin.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Zengin, Z. S. (1998). II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlılarda Medresenin Islahı Çalışmaları. *Diyanet İlmî Dergi*, 34(2), 43-52.
<https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=16113&SRC=>
- Zengin, Z. S. (2002). Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet'in Başlarında Türkiye'de Medreseler ve Din Eğitimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLII(2), 277-313. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000111
- Zengin, Z. S. (2016). Osmanlılar'da II. Meşrutiyet Döneminde Yeni Açılan Medreseler ve Din Görevlisi Yetiştirme Çalışmaları. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 36, 33-61.
<https://doi.org/10.26570/isad.327227>
- Zengin, Z. S. (2018). Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi. İçinde *Din Eğitimi* (9. Basım, ss. 23-47). Ensar Yayınları.
- Zengin, Z. S. (2019). *Medreseden Darulfünûna Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi* (2. Basım). Maarif Mektepleri Yayınları.